

הרב יחיאל מאיר

ירושלים

'סמוכים' מן התורה מנין

תמצית המאמר: לבאר מנין מקור דין 'דיינים סמוכים' בתורה שבכתב. • משמעות דרשת 'לפניהם ולא לפני הדיוטות'. • איך 'אלהים' מתפרש כדיינים? • הקשר שאנו מוצאים בכמה מקומות בין מזבח וקרבנות לשופטים ומשפטים. • בעז"ה מתוך הדברים יתבארו לשונות הכתוב, ודרשות החכמים והלכותיהם.

וְאֵלֶּה הַמְּשַׁפְּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֶיהֶם:

לפניהם – ולא לפני עובדי כוכבים.

דבר אחר: לפניהם – ולא לפני הדיוטות.

(גיטין פח:)

א. התמיהות על מקור דין סמוכים והגדרת 'אלהים'

יש להבין, מהיכן למדו חכמים ש'לפניהם' היינו לפני דיינים סמוכים. הרי בפשטות פרשת משפטים היא המשך של סו"פ יתרו ו'ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם... ואלה המשפטים...', וא"כ נאמרה פרשה זו לכל ישראל מראשיו ושופטיו עד חוטבי עציו, ואיך הוציאו מכאן הדיוטות? וסמוכים ומומחין היכן הוזכרו כאן¹?

ורמב"ן כתב "ודרשו עוד לפניהם, ולא לפני הדיוטות, מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים, עד האלהים יבא דבר שניהם, וכתוב גם כן ונתן בפלילים, שהם הדיינים המומחין הסמוכים עד משה רבינו. ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר". ולכאן עדיין צ"ב שהרי בפשוטו 'לפניהם' נסמך על הפסוקים שלפניו, ולא על דברים שעדיין לא נאמרו.

ועוד יש להבין מנין לנו ש'אלהים' היינו 'דיינים סמוכים', שמא כל דיינים בכלל 'אלהים' אף שאינם סמוכים איש מפי איש עד משה רבינו? - ובכלל יש לנו לדעת עיקר דין 'סמוכים' מנין

¹ שוב מצאתי במכילתא דרשב"י (כא,א) דרשה זו באופן אחר 'אשר תשים לפניהם לפני בני ישראל לא נאמר כן אלא לפניהם לפנים שבהם מלמד שאין שוין דיני ממונות לעם הארץ', ולפי"ז המקור הוא מדרשה ש'לפניהם' היינו לפני האומה ולא להדיוטות שבה [ומה שהקשו במכילתא 'לפני בני ישראל לא נאמר', צ"ע שהרי הדיבור למשה התחיל ב'כה תאמר אל בני ישראל']. אמנם לא נראה שזה מיירי בסמוכים דווקא, שהרי מדובר כאן על הלימוד הראשוני של דיני ממונות. אמנם לפי מה שיתבאר להלן אולי יתיישב שאף הלימוד הראשוני של הסמוכים בימי משה היה לאחר שכבר נסמכו, וא"א אפשר לאחד את הדרשות זה עם זה.

לנו? והרמב"ם (סנהדרין ד,א) כתב 'אחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית דין של שלשה צריך שיהיה אחד מהן סמוך מפי הסמוך, ומשה רבינו סמך יהושע ביד שנאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם ושרתה עליהן שכינה, ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו'. והנה אמנם מצינו בסנהדרין (יג:) שהבינה הגמ' שסמיכת יהושע הייתה כדין סמיכה ודנו בזה להלכה. אך עדיין צ"ב, שהרי ודאי דנו בדיני ממונות ודיני נפשות לפני סמיכת יהושע, ואם לאו היאך סקלו את המגדף ואת המקושש, וודאי עוד דיני תורה שהיו. וכן מה שכתב שנלמד גם מאסיפת השבעים זקנים, לכאן לא מצינו לזה מקור בתלמוד², רק ראינו (סנהדרין ג:) שמשם נלמד מנין הסנהדרין, אך לכאורה היו כבר סמוכים לפני כן, וכדמשמע מלשון הכתוב 'אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו' משמע שכבר לפני כן שפטו ודנו, ורק שבחר שבעים איש מתוך הזקנים והשוטרים. וכן בדין שהרי עד שהתלונן משה 'לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל משא העם הזה כי כבד הוא ממני' לא היו סמוכים בעולם?

ויתירה מזו יש לנו להבין איך מתיישב בפשוטו של מקרא ביאור חז"ל ש'עד האלהים יבא דבר שניהם' היינו דיינים, והרי סתם 'אלהים' במקרא, היינו הקב"ה, ואיך יבין הקורא שכאן 'אלהים' היינו דיינים. שאלה זו מתעצמת לאור הפסוק שבדברים (יט,יז) 'וְעַמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לְפָנֵי הוֹי"ה לְפָנֵי הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַיָּמִים הֵהָם' והרי שם ודאי 'הוי"ה' הכוונה להי"ת ולא לדיינים ח"ו, וא"כ אף לכאורה אף 'אלהים' האמור כאן קודש ולא חול³.

ב. הקריאה של חז"ל את ההקשר של 'ואלה המשפטים'

ונראה לומר שחז"ל פירשו את 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' בהקשר לפעם הקודמת שמצינו בתורה את ענין המשפטים והשופטים, והבינו שמבחינה לשונית, פרשת 'ואלה המשפטים' ממשיכה ומתקשרת לפרשה הקודמת של שופטים ומשפטים, והיינו לפרשת עצת יתרו למנות שרי האלפים, מאות, חמישים, ועשרות שישפטו את ישראל.

² ובקריית מלך מצא לזה מקור מב"ר (צטו,ו) 'האספו ואגידה לכם... מלמד שעשאו זקנים כמו שנאמר אספה לי שבעים איש', ורחוק לומר שע"ז סמך הרמב"ם.

³ ובמכילתא (נזיקין טו) 'ונקרב בעל הבית אל האלהים, שומע אני באורים ותומים ת"ל אשר ירשעון לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעים'. והנה בפשוטו אמנם ודאי יש כאן בני אדם העומדים ומרשיעים ולא קול אלוהי של האורים ותומים וכדו', אך היה מקום להבין דהיינו דווקא כאשר השופטים והדיינים נמצאים במקום אשר יבחר ה' או במשכנו, ואז אכן רוח האלהים שוכנת עליהם והרי הם דנים מטעמו. וכן משמע מהפסוק הנ"ל בדברים שכתוב 'לפני הכהנים והשופטים' ובפשטות המקום שכהנים ושופטים נמצאים זה 'במקום אשר יבחר', וכמו שכתוב לעיל מיניה (יז,ח) 'כי יפלא מקר דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשערך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו: וכאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט', וא"כ מבואר ש'הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם' נמצאים במקום אשר יבחר, ולכאורה בפשוטו לכן כתוב 'ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני הוי"ה' כפשוטו. ומאחר שכן אף ב'עד האלהים' יש מקום לפרש כך, וכבר עמדו חז"ל על סמיכות המשפטים למזבח, וא"כ מנין להם להוציא הכתוב מפשוטו. - ובאמת ב'לפני הוי"ה' ביארו דהיינו לפני הי"ת כמובן ה' נמצא עם הדיינים, וכמו שאמרו בסנהדרין (ו:י) 'ויהו עדים יודעים את מי הן מעידין, ולפני מי הן מעידין, ומי עתיד ליפרע מהן, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני הוי"ה', אך מאחר שכאן התפרש כך, לכאורה אף ב'עד האלהים' יש לפרש כאן, ואי"ז חול אלא קודש.

ולהאמור, עיקר דין 'דיינים סמוכים' נלמד מפרשת עצת יתרו שהסכימה שכינה על ידו, ומחמתה מונו שופטים לישראל, ואז נאמרו גדרי ודיני השופטים שמונו ע"י משה עצמו, ככתוב (יח, כא) 'וְאַתָּה תִּחְזָה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשֹׂמְרֵי עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת: וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת', ומינויים לדיינים זוהי סמיכתם⁴.

ונראה שכאן מצינו אף את הדין שסמוך מפי משה שסומך אחרים תחתיו וכן הלאה עד סוף כל הדורות, שהרי קרוב הדבר ששרי האלפים הם הממנים ומסמיכים את שרי המאות והחמישים והם את שרי העשרות, ולא משה לבדו עמד וסמך את כל השבעים ושמונה אלף ושש מאות (!) שרים [וכפי שחישובו בסנהדרין (יח.)]⁵.

⁴ ואף שפרשת מתן תורה מפסיקה ביניהם, אך כידוע כל סדר זמנים של פרשת יתרו משפטים טעונה בירור. וכידוע שנחלקו בזה תנאים במכילתא וכן הראשונים, דלר' יהושע וכ"ד הרמב"ן יתרו בא לאחר מלחמת עמלק קודם מ"ת כסדר הכתוב, ולר' אלעזר המודעי וכ"ד ראב"ע לא בא אלא לאחר מ"ת ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ועי"ש מפני מה הפסיקה ביניהם פרשת מ"ת. ומפי' ראב"מ נ"ל שיצא מיד ששמע על קרי"ס ומלחמת עמלק קודם שהיה מ"ת או קודם ששמע על מ"ת ולכך נסמכה למלחמת עמלק. וכ"כ בפשטות. ואכמ"ל. - והנה לדעת רמב"ן שהכתוב יספר הדברים כסדר, מוכן שאמנם מינוי השופטים היה קודם מ"ת ולימוד המשפטים היה לאחריו, הלכך נסדר כפי זמן המאורעות שמתן תורה הפסיק ביניהם, ולפי"ז מוכן בפשטות ש'אלה המשפטים אשר תשים לפניהם' מוסב על השופטים.

אלא שלפי ר"א המודעי וראב"ע וראב"מ נמצא שפרשת 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' נאמרה קודם בוא יתרו למחנה ישראל, וכמוכן קודם מינוי השופטים. וא"כ יקשה איך נפרש 'לפניהם' על השופטים. אך נראה שאין זה קשה, שמכלל העיקרון ש'אין מוקדם ומאוחר בתורה', שהתורה אינה נכתבת דווקא ע"פ סדר הזמנים, אלא יותר ע"פ סדר העניינים, ועל כן כשם שענין יתרו נסמך למלחמת עמלק ואף כל עצת יתרו, לכך נכתב לפי סדר הענין אף קודם מ"ת, כן אף סדר הענין שהמשפטים צריכים להינתן לפני השופטים גם סודר בסמיכות הענין מפני זה. ואף יתכן שכאשר פרשה זו עקורה ממקומה בתורה וכתובה במגילה לבדה [כמ"ד בגיטין ס. 'מגילות מגילות נתנה'] מתפרש 'לפניהם' דווקא 'לא לפני נכרים'. וכאשר פרשה זו ניתנה במקומה שבתורה סמוכה יחד עם מתן תורה לפרשת מינוי הדיינים, מתפרש 'לפניהם' אף על השופטים המוזכרים לעיל. ומחמת זה ועוד סיבות נסמכו זה לזה, שמאחר ובספור יתרו ועצתו שהתקבלה מוזכרים חוקי האלהים ותורתיו ומוזכרים השופטים, לכך זה המקום לסמוך לזה את פרשת מתן תורה והלכות המשפטים שניתנים לפני השופטים.

ושוב מצאתי בשמו"ר (משפטים ל, ג) "ואלה המשפטים. מה כתיב למעלה מן הפרשה ושפטו את העם בכל עת. ואמר כאן ואלה המשפטים והדברות באמצע. התורה דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע". מבואר מדרשה זו שפרשת משפטים קשורה לפרשת מינוי השופטים אלא שבכוונה תחילה קטעה אותה התורה באמצע ע"י פרשת מתן תורה כדי שתהא התורה משפטים לפני ולאחריה. וגם בזה יש קצת ראייה לעיקר יסוד הדברים שנתבאר. - ולהלן אי"ה יתבאר שסמיכות פרשת משפטים למתן תורה, היא משום שמיד לאחר מתן תורה התפרשו דיני המזבח ועיקר עבודת ה' בקרבנות, והיינו כיון שעיקר ההקרבה היא לפני הארון שבו לוחות הברית שחוקים בהם עשרת הדברים שנאמרו אז, והם הם המכילים את שכינת הצדק והאמת האלוהית בעולם, ולכך העבודה לפניהם. ולכך גם המשפט סמוך לקרבנות. ולפי"ז מתבאר המדרש בעומק יותר.

⁵ ונראה שבדירוהו זה של שרי עשרות, חמישים, מאות, אלפים, עד משה רבינו המדבר עם ה', יש גם הקבלה ברורה לברייתא ששינוי בסנהדרין (פח: - ועי"ש גם במשנה פו:) 'מתחילה לא היו מרכיבין מחלוקת בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית, ושני בתי דינין של עשרים ושלושה, אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה, ושאר בתי דינין של עשרים ושלושה יושבין בכל עיירות ישראל. הוצרך הדבר לשאול שואלין מבית דין שבעיר, אם שמעו אמרו להן, ואם לאו באין לזה שסמוך לעירן, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח הר הבית. אם שמעו אמרו להם, ואם לאו באין לזה שעל פתח העזרה, ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי, כך למדתי וכך למדו חבירי, אם שמעו אמרו להם, ואם לאו אלו ואלו באין ללשכת הגזית... אם שמעו אמרו להם, ואם לאו עומדין למנין', וזה ממש כעין הסדר שיש כאן משרי עשרות עד משה רבינו, כאשר את הדבר הקטן ישפטו הם ואת הדבר

ומאוד מתיישב הדבר על הלב שדין סמוכים נלמד בפשטות מעיקר דין מינוי הדיינים בישראל. ובדברים חוזר משה על כל פרשה זו של מינוי הדיינים [ולהלן נבאר גם פרשה זו], ומצינו שם להדיא בספרי (יג) שמפרשה זו למדנו דין סמוכים ע"י משה בדווקא ולא אם מינוי ישראל שלא ע"פ משה 'ואשימם בראשיכם, יכול אם מיניתם אתם אותם ממונים ואם לאו אינם ממונים, תלמוד לומר ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים אם לאו אינם ממונים', ועי"ש. ומבואר שמכאן נלמד שצריכים להתמנות ע"י משה בדווקא, ולכאורה זהו דין סמוכים⁶.

ובאמת מצינו שרוב הלכות הדיינים [שמעיקר הדין היינו דווקא סמוכים, לולי דין 'שליחותיהו' כמבואר בסוגיה בגיטין פח: ובב"ק פד.: ובראשונים שם], למדו מפרשה זו של מינוי השופטים, וכמו שכתב הרמב"ם (סנהדרין ב,ז) ושו"ע (ז,יא) "בית דין של שלשה צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים ואלו הן: חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב, וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה, הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים הרי בעלי חכמה אמור, וידועים לשבטיכם אלו שרוח הבריות נוחה מהם... אנשי חיל שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו... יראי אלהים כמשמעו, שונאי בצע אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו, אנשי אמת שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן בדעתן, אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול".

וכן מצינו בחז"ל שלמדו הלכות דיינים מפרשה זו: א. מ'ושפטו את העם בכל עת' למדו בסנהדרין (לד:): שגמר דיני ממונות בלילה, ובירושלמי (ד,ה) שבדיעבד אף אם התחילו בלילה דינם דין. ב. ולמדו (יז.) מ'ונשאו אתך' שסנהדרין צריכים להיות מנוקים מכל מום. ג. ובגמ' (יז:): מבואר שרב נחמיה ורבי למדו את גודל העיר שמעמידים בה סנהדרין שיהיה על כל דיין אחד עשרה אנשים שיהא לכל הפחות כשרי עשרות'. - הרי מבואר לנו מדברי חז"ל שהבינו שמינוי השרים השופטים הם הם דיני הדיינים הסמוכים ע"פ התורה [ועי' להלן מה שנביא בזה להלן מספרי דברים]. ד. ולמדו (טז:): שאין מעמידים סנהדרין אלא ע"פ בי"ד של ע"א, ממינוי משה את

הגדול יביאון אל משה, והסנהדרין הם העומדים עם משה או לפני ה' במקום אשר יבחר, והם אינם מכללים בשרי האלפים, ועי' להלן מה שנכתוב על מקומם של השבעים איש בכל מערך זה של השופטים

⁶ יש בנותן עניין לציין כאן למריבה הראשונה בעם ישראל כאשר יוצא משה ורועה בסבלות אחיו 'וירא איש עברי מכה איש עברי מאחיו ומיד הרי הוא שופט אותם 'ויאמר לרשע למה תכה רעך'. ויענו אותו 'מי שמך לאיש שר ושופט עלינו'. וסופו של דבר משה הוא הממנה ומשים שרים ושופטים על העם [וש"מ' היינו שר היינו שופט' מוסמך ש'שמו אותו]. וכל בחירתו של משה היא מחמת קנאותו למען הצדק והאמת. וזה מה שבחרה התורה לספר לנו עליו בשלושת הסיפורים [הריגת המצרי, שני עברים ניצים, הצלת בנות יתרון] שקודם בחירתו. ודווקא קנאותו לצדק היא אשר בסופו של דבר אכן 'שמה אותו' לשופט, ולמשים שופטים עליהם ועל בניהם ועל כל ישראל. עד שכנגד 'מי שמך לאיש שר ושופט עלינו', אדרבה לא רק שהוא נעשה לשר ושופט עליהם, אלא אין לך 'שימת שר ושופט' שאינה באה ממנו, ורק 'שימה' זו שלו נחשבת ושל אחרים אינה נחשבת.

⁷ ויש כאן מקום לדון, אם ע"פ ספרי זה יש לשלול את חידושו הידוע של הרמב"ם (סנהדרין ד,יא) שאם אין סמוכים, יכולים חכמי ישראל להתקבץ ולמנות עליהם חכם שיחדש את הסמיכה, והניחו הרמב"ם ב'הדבר צריך הכרע'. שהרי הספרי כאן שולל להדיא מינוי שע"י ישראל עצמם. אמנם יתכן לדחות שכ"ז כשיש סמוכים, אבל כשאין סמוכים אף מינוי של עם ישראל יש לזה דין סמיכה. ויל"ע בזה

שרי האלפים המאות והעשרות [ד'משה במקום ע"א]. ה. ולמדו (טז). שדברים הגדולים נידונים דווקא אצל הסנהדרין מ'הדבר הגדול [ו'הקשה] יביאון אליך' [ועי' רמב"ם (ה,א)].

ועל זה דרשו חכמים 'לפניהם, ולא לפני הדיוטות' והיינו שתשים את המשפטים דווקא לפני השרים והשופטים הממונים האמורים לעיל, ולא לפני דיינים שאינם מוסמכים ע"י משה והשולת הנמשכת ממנו⁸.

ג. פרשת מינוי השופטים בספר דברים

ונראה שכדברי חז"ל אלו מבואר בפשוטו של מקרא מתוך דברי משה בדברים (א,טו-יח) וְאָקַח אֶת ראשי שבטיכם אנשים חכמים ויִדְעוּם וְאָתָן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשָׂטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם: וְאֶצְוֶה אֶת שְׁפִטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר שְׁמַע בֵּין אַחֵיכֶם וּשְׁפִטְתֶם צְדָק... וְאֶצְוֶה אֶתְכֶם בְּעַת הַהוּא אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. ובפשוטו נראה ש'ואצוה אתכם' נאמר בהקשר של מינוי השופטים. ולכאורה כוונת משה לנאמר בסוף פרשת משפטים (כד,ג) 'וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים', וכאן אומר משה שהמשפטים נאמרו 'בעת ההיא' של מינוי השופטים. א"כ הרי לנו שפרשת משפטים נאמרה לתוך ההקשר של מינוי השופטים [ומה שכתוב 'ויספר לעם' משמע שאמר את זה לכול העם ולא רק לשופטים, יבואר אי"ה להלן].

ואמנם מצינו שני פירושים ל'ואצוה אתכם בעם ההיא', רש"י הביא מהספרי (יח) 'ואצוה אתכם בעת ההיא לאמר את כל הדברים אשר תעשון, אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות'. וכתב על זה הרמב"ן (א,יח) 'ואם כן [א.ה. כרש"י וספרי הנ"ל], עם השופטים הנזכרים ידבר, ויקצר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים. ועל דרך הפשט, הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון, כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו', והיינו שלפי הספרי ורש"י 'ואצוה אתכם' הולך על הדיינים הממונים האמורים לעיל בפרשה, ולפי רמב"ן עם כל ישראל ידבר וציוה אותם את החוקים ולכאורה היינו את סוף פרשת יתרו וכל פרשת משפטים.

אך להמבואר נראה ש'אלו ואלו דברי אלהים חיים', והיינו שבאמת יש כאן משמעות הדבר נצטווה לכל ישראל שהרי הוא אומר 'ואצוה אתכם', מאידך משמע שזה קשור למינוי הדיינים שהרי כתוב 'ואצוה אתכם בעת ההיא' וכן נראה מתוך כל ההקשר. ולכן נראה שודאי אמר את זה לכל ישראל, וכמו שכתוב 'ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים', אך מאידך נראה שכשאמר את זה לעם לא היה זה אלא בצורת 'סיפור דברים' ולא בצורת לימוד. ואילו ה' ציוה אותו' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם', והיינו שיהיו המשפטים קבועים ומושמים

⁸ ושוב מצאתי שלכאורה כן מתבאר אף מתוך פירושו של הבכור שור שכתב וז"ל 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: רבותינו פירשו לפניהם ולא לפני גוים... ולפי הפשט, מאחר שעשה משה דיינין, והעמיד שרי אלפים ושרי מאות, אמר לו הקדוש ברוך הוא הרי העמדת שופטים, ואלה המשפטים אשר תשים לפני השופטים'. אלא שהוא כדרכו פירש את זה כפשוטו של מקרא אף בניגוד לדברי חז"ל ש'לפניהם ולא לפני גוים'. אך באמת בפירוש זה ראינו כמו ישרו ועמקו דברי חז"ל, והרי זה תומך בדרשה השנייה 'לפניהם ולא לפני הדיוטות'.

לפניהם, וודאי לא נראה כוונה ה' שרק יאמר להם דרך סיפור בעלמא. אלא נראה שאכן משה אמר את זה לכל ישראל, וכפשט הכתוב בסוף פרשת יתרו 'כה תאמר אל בני ישראל... ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם', אלא שלכל ישראל אין זה אלא בדרך סיפור כיון שלא הם הדנים בזה, ורק כדי שידעו את המשפטים בידיעה בעלמא, אבל לפני הדיינים היה זה בדרך שימה ולימוד כשולחן ערוך. וכך מובן מצד פשט הענין וטבעו, שכל העם שומע את דברי ה', אך הדגש המרכזי הוא לגבי הדיינים הצריכים ליישם ולפסוק ולכפות משפטים אלו [ובסנהדרין ח. 'ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשו, אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהם', ולכאו' אי"ז אלא ציווי אחד, ומהו 'את כל הדברים', אלא ודאי דהיינו לכל המשפטים ששופטים השופטים שנאמרו בפרשת משפטים, ובהם צריך שתהא אימת דיין עליהם].

ולכך באמת 'לפניהם' ממעט גם 'לא לפני גוים' וגם 'ולא לפני הדיוטות', היות ו'לפניהם' משמש בצורה דו-משמעית וכפנייה כפולה, לישראל ולדיינים. הפניה לישראל ממעטת גוים [ושלא כדברי הבכור שור שהובא לעיל שכתב שדרשה זו אינה תואמת לפשוטו של מקרא], והפניה לדיינים ממעטת הדיוטות שאינם סמוכים.

ולהמבואר ש'ואצוה אתכם' נאמר בתוך ההקשר של מינוי הדיינים, נראה שלכך גם פירשו חכמים בספרי שלימד אותם את העשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות, משום שעתה ממנה וסומך את השופטים, הממונים הן על דיני נפשות והן על דיני ממונות, וצריך ללמד אותם את צורת המשפט של זה ושל זה⁹.

ד. 'אלהים' שבפרשת משפטים כממשיך את פרשת מינוי הדיינים

ובדברינו תתבאר גם המשמעות של 'אלהים' כדיינים בכל מקום שהם, מתוך פרשת עצת יתרו על מינוי הדיינים.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחַתְּנוֹ כִּי יָבֹא אֵלַי הָעַם לְדַרֵּשׁ אֱלֹהִים: כִּי יִהְיֶה לָהֶם דְּבַר בָּא אֵלַי וְשִׁפְטֵתִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו: וַיֹּאמֶר חַתְּנוֹ מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא טוֹב הַדְּבַר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה: נָבֵל תִּבְלַגְּם אַתָּה גַם אַתָּה גַם הָעַם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כָבֵד מִמֶּךָ הַדְּבַר לֹא תוֹכֵל עֲשֹׂהוּ לְבִדָּךְ: עֲתָה שָׁמַע בְּקִלִּי אֵי עֲצָךְ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֲיִיה אַתָּה לָעַם מוֹל הָאֱלֹהִים וְהִבַּאת אֶתְּךָ אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים.

הרי מוצאים אנו שפרשת עצת יתרו סובבת סביב 'אלהים', וכאשר יתרו שואל את משה 'מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב', עונה לו משה 'כי יבא אלי העם לדורש אלהים', וכשיתרו מציע את עצתו הוא אומר 'עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך הנה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים'. ומבואר שענין הדין הוא ש'יהי אלהים עמך' כאשר משה הוא הממצע בין הנידונים לבין האלהים, והוא המביא את דבריהם

⁹ ומזה גם ראייה שהיו סמוכים קודם 'אספה לי שבעים איש' וקודם סמיכת יהושע, שהרי כבר הם היו צריכים לדון דיני ממונות וקנסות ודיני נפשות.

אל האלהים ומורה להם את דבר האלהים על המקרה והריב שביניהם. וא"כ מובן מאליו מתוך הדברים שכל ענין המשפט הוא מול האלהים.

עתה לא רק משה מייצג את האלהים, אלא אף כל השופטים המוסמכים מטעמו וממצעים בינו לבין העם, כאשר הם מורים או דנים בדבר קטן וקל, אף אם הוא שר עשרה או מאה, הרי הוא מייצג את האלהים ומורה להם את דברו. ומתוך הקשר זה מובן ש'ונקרב בעל הבית אל האלהים' היינו למשה ושופטיו העומדים לעם מול האלהים ומביאים את דבר העם אל האלהים ולהיפך. ולכך כל השופטים המוסמכים ע"י משה והנסמכים מהם נכללים תחת הכינוי 'אלהים'.

ואכן אנו מוצאים את הלשונות של הדין לפני האלהים מקבילים לפרשת עצת יתרו. א. 'ונקרב בעל הבית אל האלהים' מקביל ל'הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו', וכן אנו מוצאים 'ותקרבנה בנות צלפחד... ויקרב משה את משפטן לפני ה', יש כאן קרבה אחר קרבה מהקל אל הכבד עד שבאים הדברים לפני ה'. ב. 'עד האלהים יבא דבר שניהם', מקביל ל'והבאת אתה את הדברים אל האלהים', ובוה גם תבאר הלשון 'עד האלהים יבא דבר שניהם', הלשון 'עד' משתמעת כדרך וכמרחק שצריכים לעוברו עד שבאים אליו, והיינו משום שהדיון מתחיל לפני שרי העשרות, ועולה לשרי החמישים, ואם לא מצליחים להכריעו, והרי הוא מכלל 'הדבר קשה' מביאים אותו עד האלהים ממש ומשה מקריב את המשפט לפני ה', אך כאשר שר העשרה יודע את ההלכה והמשפט, הרי אף כאשר הדברים באים אליו הוא מייצג בזה את האלהים. ג. בספר דברים מזהיר משה את הדיינים עצמם 'כי המשפט לאלהים הוא', וזה מקביל ל'אשר ירשיעון אלהים', והיינו שההרשעה והמשפט באה מה'אלהים' מחוקיו ומשפטיו שמודיע משה לשופטים.

קצרו של דבר: כל מה שדיינים נקראים 'אלהים' בסתמא לא בא אלא כהמשך לפרשת עצת יתרו, ומהעם שבא לדרוש אלהים, וממשה שמביא לעם את דבר אלהים, ומכל מערכת השופטים הממצעת בין העם למשה ולאלהים.

ה. דיני ממונות בשלושה - יחיד מומחה - מומחה לרבים דן אפילו יחיד

שנינו בתחילת סנהדרין 'דיני ממונות בשלושה', וביארו בגמרא (ג:) שזה נלמד מ'שלושה אלהים האמורים בפרשה¹⁰. אך לעיל (ג.) איתא 'רב אחא בריה דרב איקא אמר מדאורייתא חד נמי כשר, שנאמר בצדק תשפט עמיתך, אלא משום יושבי קרנות בתלתא אי אפשר דלית בהו חד דגמיר', ורוב הראשונים פירשו שדברי רב אחא בריה דרב איקא הם דווקא בהודאות והלוואות בכל דיני ממונות, משום שסובר ש'אלהים' האמור בפרשה לא נאמר לגבי הודאות והלוואות [ולית ליה עירוב פרשיות]. אמנם הרמב"ם (סנהדרין ב,י) כתב 'אף על פי שאין בית דין פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפט עמיתך ומדברי סופרים עד שיהיו

¹⁰ ובירושלמי (א,א) בשם רבי למדו בפשטות יותר 'אשר ירשיעון' משמע רבים, וכיון שאין בי"ד שקול, ע"כ שכאן 'מיעוט רבים שלושה' ולא שנים כרגיל. אלא שהבבלי סבר כהמכילתא (נזיקין טו) והתוספתא (שבועות ג,ח) דלרבי משום דרשה זו צריך ה' דיינים, ועכ"פ בפשוטו של מקרא יש ללמוד ג' דיינים כמו שלמד הירושלמי בדעת רבי.

שלשה', ונראה שפסק כן לגבי כל דיני ממונות, ונראה שדעתו שרב אחא בריה דרב איקא שסובר שדיין אחד יכול לדון, אינו חולק על עיקר הדין דבית דין אינו אלא בשלושה דיינים וכמו שלמדנו מ'שלושה אלהים האמורים בפרשה', ובאמת הש"ך (חו"מ ג,א) האריך לתמוה ולחלוק על הרמב"ם. וכבר מבואר בדברי הרמב"ם (עי' קצה"ח ג,ב) שסובר שדין בי"ד לכפייה אינה אלא בשלושה דיינים, אך דיין אחד אין לו כל כח כפייה ואי"ז אלא כפסק באיסור והיתר, ואינו מועיל אלא אם נתרצו בעלי דינים לקבלו עליו כדיין. וכן מבואר בברייתא שהובאה בירושלמי (סנהדרין א,א) 'במה דברים אמורים שלא קיבלו עליהן אבל אם קיבלו עליהן דן אפילו יחידי'.

עוד שנינו בברייתא (ד:-ה.) 'דיני ממונות בשלושה ואם היה מומחה לרבים דן אפילו יחידי'. ומבואר מדברי הפוסקים שזה ודאי נכון להלכה מדרבנן אף בזמננו, וכ"כ הרמב"ם (ב,יא) 'אחד שהיה מומחה לרבים או שנטל רשות מבית דין הרי זה מותר לו לדון יחידי אבל אינו חשוב בית דין', וכ"פ שו"ע (ג,א-ב). וכתבו הרא"ש והטור ד'מומחה לרבים' שדן אפילו יחידי 'היינו דחשיב כר"נ בדורו ופקיע במשנה ובתלמוד ופקיע נמי בשיקול הדעת ומעייין בדינין כמה שנין ומנסין ליה זימנין סגי אין ולא הוו ביה טעות כגון האי הוי מומחה לרבים'. ונראה מזה שדין מומחה לרבים אינו אלא יחידים ממש בכל דור. וכגון רב נחמן שהיה ראש הדיינים והממונה מטעם חמיו הריש גלותא¹¹, והלכתא כוותיה בדינא, ולא כל דיין סמוך בכלל זה.

ועתה נבוא לבאר שורש כל זה מפרשת מינוי הדיינים כפי שנתבאר.

מומחה לרבים דן אפילו יחידי - לכאורה מצינו מומחה לרבים הדן יחידי, וכפי שאומר יתרו למשה 'מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בוקר עד ערב'. ונראה שודאי כוונת הגמרא שעיקר דין זה ותחילתו היה אצל משה, שהרי בר"ה כה: מבואר שראש בי"ד לבד אינו יכול לקדש את החודש וביארו בגמרא ש'אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו, וקאמר ליה הקדוש ברוך הוא עד דאיכא אהרן בהדך, דכתיב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם', ומבואר שבדיני ממונות משה לבדו דן [ועי' תוס' שם]. ומבואר מזה ג"כ ש'מומחה לרבים' היינו מישהו שהוא מעין דרגתו של משה במקומו ובזמנו, והוא העומד כנגד 'ראש בית דין' שבארץ ישראל המקדשים החודש. - והיינו שלמרות שהציע יתרו את עצתו למינוי שופטים שעליהם נאמר את מנין הדיינים [כפי שיבואר להלן], עדיין הצורה הראשונה שמשה דן לבדו, יש לה תוקף.

יחיד מומחה דן אפילו יחידי כשמקבלים אותו, שלושה דיינים כשלא קיבלו עליהם - לכאורה כשמשה ממנה שרי אלפים, מאות, חמישים, ועשרות, יכול השר לדון את מי שעומד תחתיו, ולא שמענו שצריך הוא להזדקק ל'שר' או שופט נוסף כדי לדון. אך מאידך ודאי אינו יכול לדון

¹¹ וכמו שמצינו בב"ק (צו:) 'אנא ושבור מלכא אחי בדינא', ובב"מ (סו.) אמר 'דכולי עלמא לגבי דידי בדינא דרדקי נינהו', וכתב רש"י בקידושין ע. (ד"ה לא מיבעי) 'רב נחמן ראש בנהרדעא ודיין לראש גלותא', ובגיטין (יט:) כתב 'רב נחמן - דיין היה ממונה מפי ריש גלותא וחתנא דבי נשיאה וסופרי הדיינים יראים ממנו ולא משקרי'. ורא"ש (ב"ב ג,ג) כתב 'רב נחמן שהיה דיין מומחה מפי ריש גלותא היה כח בידו לתת למי שירצה'¹¹, ונראה מכל זה שרב נחמן היה לו מעמד מיוחד של דיין שאין אלא לאחד מעיר. - יישר כח לידידי הגאונים ר' יוסי בן ארזא ור' אלחנן סבתו שעזרוני במקורות אלו.

אלא את מי שנמצא תחתיו ואין לו כל יכולת כפייה והוראה למי שאינו תחתיו. ואם כן קרוב הדבר, שכאשר יריבון שניים מתוך אותה עשירייה, הולכים הם ל'שר העשרה' הממונה עליהם, והוא מקובל עליהם [הוא הרב שלהם...], ולבדו דין אותם ודינו דין, ועל זה נאמר 'בצדק תשפוט עמיתך'. אך ודאי אם יריבון שני אנשים, זה מעשירייה זו וזה מעשירייה אחרת, אם שני שרי העשרות שלהם סוברים שהדין עם אחד מהם, הרי נגמר הדין בזה, משום שאף הוא מקבל את דברי שר העשרה שלו המחייבו ומזכה את בן העשירייה האחרת. אך אם שר עשרה זה סבור שבן עשירייתו צודק, ושר עשרה זה סובר שבן עשירייתו צודק, הרי אין כאן שר ושופט המקובל על שניהם, וזה בורר לו שר עשרה שלו הסובר כמוהו, וזה בורר לו שר עשרה שלו הסובר כמוהו, ושניהם יחד בוררים להם שר ושופט בעל דרגה גבוהה משלהם, ופונים לשר חמישים ששניהם כפופים לו, ויחד דנים בדבר¹². והרי כאן בי"ד של שלושה¹³.

ו. מקומם של ה'שבעים איש' ביחס לשרי אלפים

הבאנו לעיל את דברי הרמב"ם (ד,א) שמקור ותחילת ענין הסמיכה הוא כאשר משה רבינו סמך את יהושע וכאשר אסף את השבעים זקנים, ותמהתי עליו שלכאורה ודאי משמע שאף לפני כן הייתה סמיכת דיינים בישראל. אלא מקור דין הסמיכה הוא בפרשת מינוי השרים והשופטים שבעצת יתרו כפי שמתואר שם ובתחילת ספר דברים. וככל מה שנתבאר עד הנה.

אמנם בכל אופן נראה שמבחינה מהותית יש מקום לדברי הרמב"ם, והיינו למרות שמצד סדר זמנים אכן התחילה סמיכת הדיינים בישראל מפרשת מינוי השרים והשופטים שבעצת יתרו. מ"מ עתה לאחר שמונה יהושע ומונו שבעים הזקנים לסנהדרין, עתה הרי הם עומדים גבוה מעל כל השרי אלפים ומאות חמישים ועשרות, עתה הם הממצעים בין משה לבין השופטים. וכדלהלן.

לכאורה גם מינוי שרי האלפים המאות החמישים והעשרות, וגם מינוי השבעים זקנים, באים כפיתרון ומענה לחשש קריסתו של משה מחמת המשא הכבד אשר עליו, במינוי השרים זה מחמת שיתרו אומר לו 'נָבַל תָּבֵל גַּם אֲתָה גַם הָעַם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי כָבֵד מִמֶּךָ הַדְּבָר לֹא תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדְּךָ', ואילו קודם אסיפת השבעים זקנים אומר משה עצמו לה' (במדבר יא, יד) 'לֹא אוּכַל אֲנִי לְבַדִּי לְשֹׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי'. אמנם מלבד הבדל זה, יש הבדל משמעותי בהרבה בין שני סוגי המינויים הללו.

¹² ומסתבר שאף אם נחלק אדם מאלפיה זו עם אדם מאלפיה אחרת, ואין אדם אחד שיש לו שררה על שני שרי עשרה אלו אלא משה רבינו עצמו, אין אנו אומרים שהוא יהיה הבורר השלישי בין שני שרי העשרות הללו, שהרי א"כ שוב נכול יכול מעומס הדינים, אלא מסתבר שאף אם לא מצאו מישהו בעל סמכות מעל שניהם הולכים לגדול מהם שיהא השלישי ביניהם, ואף אם שניהם אינם תחת אותו חמישים או מאה או אלף.

¹³ ועיקר בי"ד של שלושה הוא באופן של 'זה בורר' וכפשט המשנה (כג.) 'דיני ממונות בשלושה. זה בורר לו אחד, וזה בורר לו אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד', הרי מבואר שזה עיקר הצורה של 'דיני ממונות בשלושה'. וכן מבואר בגמ' שזו הצורה המועדפת של בי"ד של שלושה 'מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד, ושניהן בוררין להן עוד אחד יצא הדין לאמיתו'. וכ"כ הנמו"י (רי"ף ג:) 'מדקתני זה בורר משמע דהכי שפיר למעבד'. וצ"ע על הרמב"ם (ז,א) שמשמע שאי"ז עיקר צורת בי"ד של שלושה אלא רק אם דרש את זה אחד מהבעלי דינים.

מינוי השרים והשופטים, אינו מחשש קריסת משה מכובד הנהגת העם, אלא מחמת ריבוי השואלים בדבר תורה והלכה, או במריבות בין איש לבין רעהו, אך בעצם הנהגתם במדבר לא היה צריך עזרה והשתתפות. ואילו לאחר המתאוננים משה אינו יכול לשאת את משא העם הזה, לא מחמת ריבוי השואלים והפניות שהוא מקבל, אלא מחמת שברוחו אינו יכול להכיל עוד את העם המתאונן, עתה הוא צריך שותפים להנהגה, שותפים שכביכול יחלקו איתו את רוחו הגדולה, אף הם יקבלו את רוח השכינה הנוססת עליו, ונכך ינהיגו עימו ביחד את העם, וכמו שאכן אומר לו ה' (במדבר יא, טז) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֶסְפֶּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרֵי וְלִקְחֹת אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ: וְיִרְדְּתִי וְדַבַּרְתִּי עִמָּךְ שָׁם וְאֶצְלָתִי מִן הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׁמַתִּי עֲלֵיהֶם וְנִשְׂאוּ אִתָּךְ בְּמִשְׁא הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אִתָּךְ לְבַדְּךָ', עתה השבעים איש עומדים יחד עם משה לפני השכינה, ומצד הענין של הנהגת העם הרי הם שותפים למשה, ויחד שומעים עימו את דבר ה', הרי הם חולקים עם משה את רוחו, רוח ה' הנחה עליו. עתה הרי הם עומדים קצת בדרגתו של משה, ורוח אלהים שורה אף עליהם. וזה אומרם בסנהדרין (טז:): 'משה במקום שבעים וחד קאי'. וזה בניגוד לשרים ולשופטים שכל הדבר הקשה יביאון אל משה והוא לבדו עומד מול האלהים ומקריב הדברים אליו. וכן כל הדברים ששנינו בסנהדרין (ב). שטעונים בי"ד הגדול, למדו מ'את הדבר הקשה יביאון אל משה', וכמו שלמדו בגמ' (טז). [ועי' רמב"ם (הא,)], והיינו שלהדיא הגדירה הגמרא את הסנהדרין כעומדים במקומו של משה, ואת כל שאר הסנהדראות ובתי דינים שתחתם כשופטים שתחת משה.

וכן אנו מוצאים אף בסמיכת יהושע שהוא מקבל מרוחו של משה, וכמו שנאמר במדבר (כז, יח-כ) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמְכָתָ אֶת יָדְךָ עָלָיו... וְנִתְּתָה מֵהוֹדְךָ עָלָיו', אף כאן יהושע אינו עוד ממצע בין משה לבין העם, אלא הוא ממשיכו אשר מקבל את הודו ורוחו עליו.

נמצא א"כ שיהושע ושבעים הזקנים כל אחד בדרגתו הוא, אף הם עומדים לפני האלהים ושכינה שורה עליהם, וכשם שהייתה שכינה על משה, כן אף עליהם ברמה מסויימת. - עתה יש המשכיות לא רק לשרים ולשופטים מוסרי ההלכות, אלא אף המשכיות לשריית השכינה והאלהים על מנהיגי ישראל.

ואף לדורות כן, כשם שמשה נכנס למחנה שכינה לשמוע את קול ה' מדבר אליו, וכך מקריב את דברי העם אל ה', ומביא את הדברים אל האלהים, ומשם מודיע לעם את דברי האלהים ואת תורותיו, ככתוב (ויקרא א, א) 'ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר'. כך אף הסנהדרין יושבים במקום אשר יבחר ה' לשום את שמו ושכינתו שם, ומשם מעם פני האלהים, הרי הם מייצגים את דברו ואת חוקיו ומשפטיו, והם העומדים יחד במקומו של משה רבינו, ונשיא ישראל נשיא הסנהדרין הוא העומד ממש במקומו של משה רבינו ושל יהושע שקיבל ממנו בייחוד, וכמו שכתב הרמב"ם (סנהדרין א, ג) 'הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו'.

וכל הסדר של סמיכת הדיינים שהייתה עד משה רבינו לבדו שהוא העומד לפני האלהים, עתה ממשיך דרך כל הסנהדרין העומדים יחד לפני האלהים, ועתה הם הם עיקר התורה ופירושה, וכשם שעיקר התורה שבע"פ היא 'הלכה למשה מסיני', עתה כל דברי הסנהדרין הם עיקר התושבע"פ, וכמו שפתח הרמב"ם את הלכות ממרים 'בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר על פי התורה אשר ירוך זו מצות עשה, וכל המאמין במשה רבינו ובתורתו חייב לסמוך מעשה הדת עליהן ולישען עליהן'.

ולכך אמנם מצד סדר זמנים, השבעים זקנים נאספו והוסמכו למעמדם הרם, אחרי מינוי השופטים, וק"ו יהשוע שלא מונה אלא סמוך למיתת משה, אך אעפ"כ מצד סדר הדרגות, יהושע עומד בראש, ואח"כ שבעים השקנים, ואח"כ שרי האלפים, המאות, החמישים והעשרות. ולא עוד אלא שהם עומדים במקום של המפגש עם ה'אלהים' כפשוטו. לפני ה' בביתו ובהיכלו. - ועל כן מבחינה מהותית צדקו דברי הרמב"ם שהסמיכה בשורשה מתחילה מיהושע ושבעים זקנים.

ויתכן שהשבעים זקנים הם מעין 'שרי ריבואות', ועיקר השבעים זקנים הם שישים, אלא שבסופו של דבר יש שבעים כי צריך עוד עשר שאינם קשורים דווקא לריבואות ישראל, אלא קשורים יותר למשה רבינו ולסדרי הדין, וסמך לדבר ממה שמצינו בירושלמי (סנהדרין א, ב) 'א"ר יונתן מיכן לסנהדרין גדולה של כל ישראל ויקח שר הטבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן הרי שנים ושבעה אנשים מרואי פני המלך הרי תשעה וששים איש מעם הארץ הרי שבעים חסר אחד ומן העיר סריס אחד הרי שבעים', ומבואר מזה שעיקר מנין הסנהדרין הוא בשישים מעם הארץ, והיינו שישים המייצגים את עם הארץ, כל אחד כנגד ריבוא אחד, ונוספו עליהם שבעה גבוהים ונעלים מהם, שהם רואי פני המלך, ועוד שני כהנים וסריס אחד. ולפי"ז נמצא שכאשר כשלו רגליו של משה מלשאת את משא העם עליו, הוסיף ה' חוליה נוספת לדרגת אלפים מאות חמישים עשרות, ומינה שרי ריבואות שהם קרובים יותר למשה, ועתה הרי הם מעל השרי אלפים שהתמנו לפניהם, משום שהם כ'שרי ריבואות' [ושכינה שורה ברבבות]¹⁴, וכמשנ"ת ששבעים זקנים הם המשכת רוח השכינה שעל משה], ומבחינה מהותית קודמים לשרי האלפים.

ועתה כאשר השבעים זקנים העומדים במחנה שכינה, הם העומדים מעל כל שרי ושופטי ודייני ישראל, הרי עליהם מתפרש הכתוב כפשוטו 'עד האלהים יבוא דבר שניהם', וכן הכתוב 'ועמדו שני אנשים אשר להם הריב לפני הוי"ה לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם' נתבאר

¹⁴ וכמו ששינוי בברכות (טט): 'בריבוא הוא אומר ברוך ה' אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים', הרי שברכות השכינה כבר שורה בישראל, וכדכתיב בתהלים (סח, יח) 'רָכַב אֱלֹהִים רַפְתִּים אֶלְפֵי שָׁנָן אֶדְנִי גַם סִינִי בַקָּדָשׁ', ואיתא בספרי במדבר (פד) 'ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מגיד הכתוב כשהיו ישראל נוסעים אלפים וחונים רבבות כביכול אמר משה לפני המקום איני מניח את השכינה לשרות עד שתעשה לישראל אלפים ורבבות... ובנחה יאמר, מגיד הכתוב שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים ורבבות שנא' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים סח יח) וכשם שאין שכינה שורה למעלה אלא באלפים וברבבות כך אין שכינה שורה למטה אלא באלפים ורבבות לכך נאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל'.

שלכאורה פשוטו של מקרא דהיינו הכהנים והשופטים שבמקדש, שממילא העומד לפנייהם כעומד לפני השכינה, ואף הם כמשה עומדים לעם מול האלהים. ומחמת המיצוע שלהם בין ה' ומקדשו ושכינתו לבין דרגות הסנהדראות והבתי דינים, אף כל הבתי דינים והדיינים די בכל אתר ואתר, נקראים אף הם 'אלהים' לאחר שחוברו דרכם אל המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם. וכמשה בשעתו.

ז. 'עד האלהים יבא דבר שניהם' חול או קודש

נוסיף כאן בקצרה לגבי שייכות המשפט לה' ולמזבחו ומקדשו.

לכאורה להמבואר ש'אלהים' היינו נציגי האלהים ודברו, א"כ אין המשמעות ב'אלהים' רק דיינים בעלמא, אלא המשמעות היא דיינים המייצגים את האלהים, והמשמעות המקורית של 'אלהים' שבפרשה זו היא קודש. - וכעין הכתוב 'כי המשפט לאלהים הוא', 'אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט', ויהושפט אומר לשופטים (דהיי"ב יט, ו-ח) 'כי לא לאדם תשפוטו כי לה' ועמכם בדבר משפט: ... וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלויים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט ה' ולריב'¹⁵.

ונראה שהסיבה ש'אלהים' של דיינים חול הוא, מפני שיכולים לבחור לשפוט בעוולה ובשקר, ואז אינם מייצגים את ה', ולכך 'אינם אלהים' וכן אומר אסף (תהלים פב) על דייני השקר 'אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם: אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפלו', הקשר שלהם לאלהים מנותק, ואינם כבני עליון, אלא כאדם וכשר שסרח ונפל. ולכך א"א להניח עליהם שם אלהים בסתמא [בניגוד למלאכים שנקראים לפעמים 'אלהים' קודש, משום שאין להם בחירה].

ומצינו בכמה מקומות את הקשר בין מזבח וקרבתו למשפט צדק. א. סוף פרשת יתרו העוסקת בהלכות מזבח סמוכה ל'ואלה המשפטי' [וברש"י הביא ממכילתא שמכאן לסנהדרין שיהיו בצד המזבח]. ב. וכן בפרשת 'שופטים' ושוטרים תתן לך בכל שעריך' נסמכים לזה דיני מזבח ואיסור

¹⁵ וכמה הלכתא גבירתא איכא למשמע מהאי פרשתא. א. אנו רואים גם שהכהנים והלויים שבירושלים נקראים 'משפט הוי"ה' בייחוד יותר מאשר שאר הדיינים שהעמיד. ב. 'ועמכם בדבר המשפט' לכאורה מקביל 'ויהיה אלהים עמך' שהוא הלשון שאומר יתרו למשה, ומשמעותו לא רק ברכה בסגנון 'ה' עמך גבור החיל' אלא שאכן ה' יהיה עם הדיינים במשפט, ויתן יושר לישרים בליבותם לכוון לדבר אמת וצדק. ג. 'כי לא לאדם תשפוטו כי להוי"ה', כשהדיין שופט יש לו לראות כביכול כאילו הוא שופט את ה', ויש בזה שתי בחינות, הן מצד שמכריע את האמת האלוהית איך היא תאיר ותתפשט בעולם, ולא עוד אלא אם מטה משפט, הרי הוא מחלל שם שמים ומקבע את אמיתתו בצורה מעוותת, ואין השכינה יכולה לסבול את הצורה המעוותת שאומר בשמה ומלביש עליה, ומסתלקת מישראל וכמו שאמרו בסנהדרין ז. 'כל דיין שאין דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. ועוד יש בזה בחינה עמוקה יותר, שהרי עיקר איסור רציחה וממילא כל שאר איסורים של בין אדם לחבירו, הם מחמת ש'בצלם אלהים עשה את האדם', וכאשר פוגע האדם ברעהו יש לו לראות כאילו פוגע בהי"ת, ולכך 'לא לאדם תשפוטו כי להוי"ה' [אמנם הרמב"ם (כגח), כתב 'את מה הוא דן', וכדרכו להימלט מסרך הגשמה, וביאר 'מה' דהיינו את התורה. אך בתוספתא בבלי וירושלמי איתא 'את מי', ויעויין בירושלמי (א,א) ששאלו על זה 'וכי אפשר לו לאדם לדון את בוראו' ותירצו שמטריח את ה' להחזיר אם דן לשקר, וא"כ ודאי הכוונה שדן את ה', אלא שהירושלמי תירץ ע"ז בדרך דרוש שאם עיוותו הדין מטריחים את ה' להחזיר. אך נראה שעומק הדבר כמשנ"ת. [וכעין הירושלמי פי' רש"י ו: ד"ה את מי, ע"פ הגמ' ח., אך בבבלי אי"ז נראה כ"כ, ורש"י פי' ע"פ הירושלמי וכעין שעשה לעיל ה: ד"ה רבי עיי"ש].

מצבה [ולמדו מזה בסנהדרין ז: על חומר המעמיד דיין שאינו הגון]. ג. וכן הלשון שמצינו בתורה ובתהלים 'זבחי צדק'. הרי שהזבחים אחוזים בצדק. ד. ובתפילת שלמה במלכים (א ח, לח-לט) 'ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה' נראה שהיו באים להישבע בדין תורה ליד המזבח (עי"ש רד"ק ומצו"ד).

וזה משום שאכן המשפט כולו מתחיל מ'ה' אלהים' בביתו ובמקדשו, שם יושבים הסנהדרין ומשם משתלשל המשפט לכל ישראל. ולכך המשפט והדיינים כולם מיוחסים ל'אלהים', וזהו 'ונקרב בעל הבית אל האלהים'. - ושורש הדבר בעיקר השראת השכינה בארון שמשם עיקרי ושורשי חוקי הצדקה והמשפט והקדושה, וזהו מכון כסאו של ה' יושב הכרובים'. ואף המזבח שהוא מקומו של אדם 'שממקום כפרתו נברא' ודרכו עומד לפני ה' בעבודת הקרבנות, הרי הוא נעשה בצורה של יושר וצדק, ולא חלילה כקרבנות הבאים להחניף להי"ת ולהכשיר את העוול והרשע, וכפי שזעקו הנביאים 'למה לי רוב זבחיכם' ו'לא דברתי את אבותיכם ולא ציויתים על דברי עולה וזבח', היות וכל ענין הזבחים הוא רק מתוך העמידה לפני הארון בו נמצאים יסודות האמת הצדק והקדושה, וזבחים שאינם 'זבחי צדק', לא לרצון יהיו לפניו.

ולכך מיד לאחר עשרת הדברות הנתונים בארון ששם כסא ה', נתפרשו הלכות המזבח שצריך להיות נקי מכל סרך ע"ז [לא תעשון איתי אלהי כסף] רציחה [לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה] וגילוי עריות [ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו]. שצריך המזבח שלפני השכינה והארון להיות מנוקה מכל דבר המנוגד לדבר ה' היוצא מן הארון, והם שלושת שורשי התורה, בין אדם למקום, לעצמו, ולחבירו. - וההמשך של זה הוא פרשת משפטים שהם פירוט של המשפט היוצא מעם האלהים ממקדשו וממעון קדשו וכסא כבודו 'צדק ומשפט מכון כסאו'.

כך שהמזבח והארון קשורים זה בזה, המזבח מבטא את עמידת האדם לפני ה' המתגלה בתורה ובלוחות, ואף עמידתו וזבחו נהיים 'זבחי צדק', ומאידך השופטים הנמצאים אצל המזבח ומביאים את המקום של השבר האנושי לפני ה' 'והבאת אתה את הדברים אל האלהים', ומשם אף השפעה על עצם התורה שבארון, וזה ענין תושבע"פ הבאה מהזיווג קוב"ה וכנס"י, מזבח וארון, עד שפירשו חז"ל שהכרובים הסוככים ושומרים על הארון הם זיווג קוב"ה וכנס"י, והיינו תושב"כ ותושבע"פ. כידוע¹⁶.

¹⁶ וההשפעה ההדדית של הארון על המזבח ושל המזבח על הארון וחוזר חלילה. צריכה לבוא לידי ביטוי בעולמנו בקשר בין התפילה לתורה היות ותפילות כנגד קרבנות התמיד תיקנום, וזוהי עבודה שבלב. וזהו שאמר בברכות ח. 'לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא', וכמשנ"ת שעיקר מקומה של התפילה אצל התורה. וזה המקור לדבריו הידועים של ר"נ מברסלב 'לעשות מהתורות תפילות', ולהאמור נראה שאף 'מהתפילות צריך לעשות תורות'. ואף החזו"א באגרותיו (א,ב) כתב 'הלימוד והתפילה קשורים זה בזה. עמל הלימוד עוזר לאור התפילה, והתפילה עוזרת את הלימוד'. תפילה בבחינת קבע מרחיקה את הלימוד, והלימוד בעצלתיים מונע תפילה'.